

УДК 338.2

Ю. О. Ярмоленко,

к. е. н., доцент кафедри маркетингу, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОПРОФЕСІЙНОГО ФАХІВЦЯ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Yu. Yarmolenko,

Ph.D., associate Professor of Business Economics and Management, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

PRIORITIES OF RURAL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF HIGHLY PROFESSIONAL SPECIALIST FORMING FOR AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті проаналізовано стан освіти на селі. Обґрунтовано роль сільської освіти, показано динаміку розвитку закладів культури в сільській місцевості та рівень побутового забезпечення сільського населення а також проаналізовано мережу навчальних закладів освіти. Акцентовано на проблемах фінансування дошкільних закладів, місці загальноосвітньої школи на селі його оснащеності, тенденціях випусків у школах. Також розкрито мотивацію праці вчителя та особливості викладання в малокомплектних школах. Розкрито досвід інших країн щодо оптимізації шкільної мережі в сільській місцевості, який свідчить, що найбільш популярним заходом є створення опорних шкіл. Пріоритетом розвитку освіти на селі повинно стати створення умов для підвищення її якості та творення соціально-економічних умов, за яких молодь не тільки не буде виїжджати з села, а навпаки — буде туди приїжджати.

The article analyzes the state of education in the rural area. The role of rural education is substantiated, the dynamics of cultural institutions development in rural areas and the level of household provision of rural population are shown, as well as the network of educational institutions is analyzed. It focuses on the problems of financing of preschool institutions, the place of a school in the rural areas and its equipment, trends in school graduation. It also reveals the motivation of the teacher's work and the peculiarities of teaching in non-complex schools. The experience of other countries regarding the optimization of the school network in rural areas is revealed, which shows that the most popular measure is the establishment of supporting schools. A priority for the development of education in the rural areas should be the creation of conditions for improving its quality and creating socio-economic conditions under which young people will not only leave the rural area but, on the contrary, will come there.

Ключові слова: пріоритети розвитку сільської освіти, аграрне виробництво, соціально-економічний стан, конкурентоспроможність, трудові ресурси.

Key words: priorities of rural education development, agrarian production, socio-economic state, competitiveness, labor resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успішне вирішення завдань ефективного функціонування і подальшого розвитку аграрного виробництва першочергово залежить від формування справжнього господаря на українській землі, раціонального розподілу і використання трудових ресурсів, серед яких чільне місце займає сільська молодь. Лише високий рівень її трудової активності і зацікавленості в результатах своєї праці забезпечить відродження аграрного сектору економіки, сприятиме підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції і загальному розвитку держави. Важливі зміни характеру і змісту праці, що пов'язані з інноваційними умо-

вами розвитку економіки, відбуваються нині й в сільському господарстві й це висуває підвищені вимоги до формування якісного інтелектуально-інноваційного фахівця, який буде спроможний генерувати та розповсюджувати нові знання й технології. А це, у свою чергу, дасть можливість реалізації конкурентних переваг зокрема аграрного виробництва, яке сьогодні відстає від багатьох виробництв економіки України. Тому провідними напрямками діяльності суспільства повинні бути не тільки підготовка підростаючого покоління до праці, залучення його до сільськогосподарського виробництва, але й досягнення високого рівня закріплення молодих кадрів на селі, створення та-

Таблиця 1. Динаміка стану розвитку закладів культури в сільській місцевості

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість масових та культурних бібліотек, тис.	15,7	15,1	14,9	14,7	14,7	14,6	13,5	13,7	13,5
Бібліотечний фонд, млн примірників	151	146	138	133	131	129	116,3	115,9	111,9
Кількість закладів культури клубного типу, тис.	17,7	16,8	16,5	16,4	16,4	16,4	15,3	15,6	15,5

Джерело: [6].

ких умов, які б сприяли високопродуктивній праці молоді з високою професійною майстерністю, інноваційно-новаторською жилкою. І важливу роль у в цьому відіграє освіта на всіх її рівнях.

МЕТА СТАТТІ

На основі аналізу стану сільської освіти і визначення проблем її розвитку запропонувати пріоритети її розвитку у контексті закладення основ для підготовки майбутнього високопрофесійного фахівця для аграрного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам сільської освіти в цілому присвячено чи не мало наукових праць, серед яких праці Сухомлінської О.В. та Іванюк Г., які розглядали ці проблеми з точки зору історико — педагогічного процесу [3; 8]. Аеландр Н.І. у своїй праці досліджувала проблеми сільської освіти у контексті перспектив її розвитку [1], наукові праці Грїтченко А.Г. присвячені питанням навчання сільських учнів основам сучасного аграрного виробництва [2]. На нашу думку, виходячи з аналізу останніх досліджень і публікацій, на сьогодні мало уваги у наукових працях (і особливо у працях вчених, які безпосередньо займаються проблемами та їх вирішенням у виробничому сільськогосподарському секторі економіки) приділяється саме питанням закладення основ формування майбутніх висо-

кокваліфікованих фахівців для аграрного виробництва у межах шкільного навчання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на певні зусилля органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій соціально — економічне становище у сільській місцевості залишається складним. В Україні збереглася тенденція до зменшення закладів соціально-культурної та побутової сфери села (табл. 1), що негативно впливає на можливість сільським дітям і молоді задовольнити свої культурні потреби і змістовно провести дозвілля.

Крім того, рівень побутового забезпечення сільського населення у 15—16 разів нижчий від міського, зате вартість послуг в 3—5 разів вища. 60% сільських поселень не мають відділень зв'язку, 77 — їдалень, 80% — спортивних споруд.

Дуже важливу роль у закладенні основ для формування сучасного висококваліфікованого фахівця для аграрного виробництва відіграє сільська освіта. Сьогодні в Україні діє широка мережа навчальних закладів освіти різних за типами і формою власності. Першою ланкою є дошкільне виховання. Проведений аналіз кількості закладів дошкільної освіти у сільській місцевості свідчить про їх збільшення на 3,4 % за період 2000—2016 роки. За цей же період зросла і кількість дітей майже у два рази, що є позитивним явищем. Але ж кількість місць у

Таблиця 2. Динаміка стану розвитку освіти в сільській місцевості

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Дошкільні заклади									
Кількість дошкільних закладів, всього, тис.	8,9	8,4	8,5	9,0	9,2	9,4	9,3	9,1	9,2
У них місць, тис.	285	283	291	303	315	330	329	333	340
Кількість дітей у закладах, тис. осіб	159	192	247	277	297	309	310	310	316
Кількість дітей у закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	56	68	82	89	91	87	88	87	87
Загальноосвітні навчальні заклади									
Кількість закладів	14927	14312	12936	12628	12457	12129	11891	11668	11215
Кількість учнів - усього, тис. осіб	2246	1845	1343	1297	1256	1226	1213	1197	1183
Кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення	1406	1226	988	960	935	919	911	908	903

Джерело: [4].

дошкільних закладах зростала повільніше, ніж кількість дітей (табл. 2).

Дуже важливо, щоб тенденція збільшення кількості дітей у сільській місцевості зростала, тому що це запорука майбутнього села. Саме у дитячому віці закладається любов до рідного села.

Сьогодні на шляху подальшого розвитку дошкільної освіти у сільській місцевості є фінансування. Нині час воно здійснюється коштами держави, місцевих бюджетів, підприємств і внесками батьків. Часто дотаційні бюджети сіл не можуть самотужки утримувати дитячі дошкільні заклади. Розвиток дошкільних закладів ускладнюється і тим, що бюджети формуються у залежності від рівня охоплення дітей за попередній рік. Головним напрямом вирішення даної проблеми, на нашу думку, є проведення державної політики, яка, в першу чергу, буде спрямована на підтримку розвитку дотаційних сільських територій, розвитку аграрного бізнесу (шляхом доступного кредитування і створення сприятливих умов для інвестування як для вітчизняних, так й іноземних інвесторів) та приватних господарств [10].

Наступною важливою ланкою системи освіти є загальноосвітня школа. За даними державної служби статистики у сільській місцевості середню освіту отримує 1.2 млн українських учнів, що складає майже третину всіх учнів у країні. У сільській місцевості знаходиться 11 668 шкіл із 17 337 шкіл України. У них працює майже половина вчителів України (209 858 із 444 089 вчителів України). У середньому в сільській місцевості розмір класу не перевищує 11 осіб, що вдвічі менше, аніж у великих містах (24 учні) [7]. Результати досліджень свідчать, що попри те послуги освіти для сільських дітей у багатьох школах зазвичай менш доступні, аніж для їхніх однолітків у місті. Результати та умови освіти породжують дискусії про дискримінацію сільських дітей. Окрім низької оснащеності сільської школи, її відвідування часто просто небезпечно для дитячого здоров'я. Аналіз показників успішності в сільській місцевості показав, що вони суттєво відстають від аналогічних показників міст. Більшість учнів сільської місцевості на ЗНО продемонстрували початковий і середній рівень знань з української мови (62,7%), історії України (77,5%), математики (72,3%). На іспиті з англійської мови високий бал отримали лише 4% сільських учнів. Водночас у містах випускники загальноосвітніх закладів демонструють набагато кращий рівень знань. Так, у містах високий бал отримали 68,3% учнів з української мови, 44,9% —

з історії України, 56,4% — з математики. Аналіз розвитку сільської освіти показав, що за 2000 — 2016 роки кількість сільських шкіл скоротилась майже на чверть (табл. 2), а кількість учнів скоротилась на 52,7%. Відповідно знизилась і кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення — на 64,2%. У першу чергу, це було пов'язано з демографічними факторами, а також еміграційними процесами [5].

Однією з проблем сільської освіти є те, що витрати на освіту учня в сільській місцевості перевищують аналогічні витрати в місті. Так, за даними 2015 року на 30% українських учнів, які навчалися у сільських школах, було спрямовано 38% субвенцій. А на 66% школярів, які навчалися у містах, припадало лише 47% витрат на середню освіту [7]. За даними проекту CEDOS, найвищі витрати на учня мають менш урбанізовані області. У 2015 році найдорожчим навчання учня було у двох областях із низьким рівнем урбанізації та наявністю гір: в Івано-Франківській (пропорція сільських шкіл найвища — 79%) і Закарпатській областях, відповідно 15,1 та 12,1 тис. грн на учня. У Дніпропетровській області (найнижча пропорція сільських шкіл — 42%) вартість навчання учня становила 8,9 тис. грн. Найдешевше навчання учня — у Харківській області — 8,5 тис. грн. У найзаможнішому Києві на одного учня у середньому витрачають 10,8 тис. грн. У Сумській області середня вартість навчання учня 2015 року становила 11,3 тис. грн. При цьому навчання в місті обходилося майже вдвічі дешевше, аніж навчання в сільській місцевості. Так, у середньому в містах навчання учня становило 8,3 тис. грн, а у селах — 15,0 тис. грн. Найбільші диспропорції у вартості навчання спостерігалися у малокомплектних школах. За даними Міністерства освіти, вартість навчання учня в школах, де навчається менш як 25 учнів, становить 50 тис. грн. На початок 2016 року в Україні налічувалося 613 малокомплектних шкіл. Попри більш високі витрати на учня в сільській місцевості у порівнянні з містом, сільські учні не отримують ні більш високий рівень знань, ні гідні умови навчання.

Другою дуже важливою проблемою є оснащеність сільських шкіл, яка сьогодні оцінюється як незадовільна. За даними Державної служби статистики України 19% сільських шкіл взагалі не мають комп'ютерів, а близько третини — комп'ютерів не підключені до Інтернету. Недостатнє комп'ютерне забезпечення, або його відсутність негативно впливає на якість освіти і не дає можливості випускникам сільських шкіл на рівних засадах конкурувати з випускника-

Таблиця 3. **Грошові доходи та сукупні ресурси домогосподарств у сільській та міській місцевості**

	У міських поселеннях						У сільській місцевості	
	у великих містах		у малих містах		всього			
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Грошові доходи	3636	6074	2893	4929	3358	5597	2607	4897
у % до показника великих міст	100	100	79,6	81,2	92,3	92,1	71,7	80,6
Загальні доходи	3744	6425	3111	5601	3507	6082	3087	6122
у % до показника великих міст	100	100	83,1	87,2	93,7	94,7	82,5	95,3
Всього сукупних ресурсів	3850	6622	3196	5679	3605	6229	3135	6258
у % до показника великих міст	100	100	83,0	85,8	93,6	94,1	81,4	94,5

Джерело: [7].

ми міських шкіл. Крім того, низька оснащеність сільських шкіл методичним і демонстраційним матеріалом. При тому, що у містах 70—80% шкіл забезпечені спеціально облаштованими кабінетами з різних дисциплін, на селі лише 30—40% шкіл мають кабінети з хімії, географії, біології, іноземних мов і літератури, трохи більше половини сільських шкіл (53%) — з математики та фізики і лише 75% шкіл забезпечені кабінетами української мови і літератури та мають фізкультурну залу. Багато шкіл потребують ремонту, або перебувають в аварійному стані, що створює загрозу здоров'ю і навіть життю учнів. За даними Державної служби статистики України, близько чверті сільських шкіл досі не мають водогону, а більше половини — водогону з гарячою водою. На жаль, немає точних даних про облаштованість сільських шкіл туалетами. Хоча відсутність — одна з причин, чому з 2016 року уряд відмовився за рахунок освітньої субвенції фінансувати школи, де навчається менш як 25 учнів. У такому матеріально-технічному становище важко вчителю прививати учню любов до праці в аграрному виробництві.

Третьою проблемою є велике навантаження та низька мотивація праці вчителя. Для того, щоб отримати оклад, їм подекуди доводиться викладати по 10 предметів. Проблема в тих же малокомплектних школах (це школи, де немає одного і більше класів). Оскільки вчителям нараховують ставку за навантаження 18 годин на тиждень, виникає проблема їх навантаження. У маленьких сільських школах недостатньо годин, щоб забезпечити ставкою вчителя одного фаху. Тож у селах багато вчителів працюють на півставки. У сільській місцевості вчитель в середньому читає три предмети. Так, наприклад, у Долинському районі Івано-Франківської області 45% вчителів, а в Компаніївському районі Кіровоградської області 40% вчителів читають три і більше предметів. Вочевидь, це ні як не сприяє якійсь освіті, оскільки вчитель просто не в змозі високопрофесійно готуватися до

кожного предмета. Крім того, таке навантаження не залишає вчителю часу на індивідуальну роботу і роботу, спрямовану на вибір майбутньої роботи у селі.

Четвертою проблемою є брак висококваліфікованих досвідчених вчителів. Низький рівень заробітної плати на тлі нерозвиненої інфраструктури та загального низького рівня життя села робить практично неможливим залучення кваліфікованих кадрів у сільські школи. Так, дані таблиці 3 свідчать, що попри зменшення різниці між грошовими доходами та сукупними ресурсами у сільській місцевості та містах у 2010—2016 роках, їх рівень у селі залишається нижчим.

З проблемами сільської освіти стикались й багато інших країн. Оптимізації зазнали школи Австралії, Англії, Канади, Кореї, Португалії. Оптимізація шкільної мережі та збереження малих шкіл лише у віддалених фізично ізольованих громадах, де транспортування учнів і вчителів до школи за прийнятний проміжок часу неможливий, — міжнародна тенденція. Розпорошеність шкільних закладів стала причиною реформи освіти й у пострадянських країнах — Казахстані, Молдові, а також у Польщі та Сербії. Політика оптимізації шкільної мережі здійснюється й у країнах з високим рівнем доходів. Це насамперед стосується країн, де низька щільність населення: Фінляндії, Норвегії, Шотландії Швеції. В цих країнах найбільша кількість малих шкіл в Європі. В окремих випадках оптимізація зводиться до закриття сільських шкіл. Найбільш популярний захід подолання проблем малих сільських шкіл — створення опорних шкіл, або шкільних кластерів, федерацій. Уряд України обрав своїм інструментом шкільні округи [12].

Норвегія та Швеція — це країни, де суспільство прийняло політичне рішення та спочатку ніби змиралося з високою вартістю надання освіти в сільських регіонах. Особливості цих країн — високий рівень доходів і низька щільність населення. Так, через географічну розпо-

рошеність населення в Норвегії 650 тис. осіб (або більш як 1/10 населення) проживають у віддалених населених пунктах (час подорожі до міста перевищує 45 хвилин). Наразі в Норвегії більш як 35% початкових шкіл мають змішані класи. Попри те тут у 1986 році було запроваджено стимули щодо консолідації шкіл через передачу освітнього гранту на рівень муніципалітетів. Досвід Швеції подібний до Норвегії. Тут також спочатку вирішили підтримати сільську громаду, але вже у 1993 році трансферт на освіту почали розподіляти місцеві органи влади, що зразу відчули переваги економії від масштабів і консолідації шкіл. Схожим шляхом пішла і Фінляндія, де стимули та рішення щодо закриття шкіл було делеговано на місцевий рівень. В Ісландії тривалий час малі школи (третьина шкіл, де кількість учнів не перевищувала 120) вважали прийнятними через особливості розподілу населення територією країни. Однак і тут з 2005 року почали замислюватися над оптимізацією, що правда, рішення приймали окремо для кожної школи через консультації місцевої влади та директора школи. Саме створення опорних шкіл в Україні, на думку багатьох фахівців, дає змогу комплексно подолати низку проблем, пов'язаних з особливостями сільської місцевості: по-перше — підвищити ефективність фінансування освіти і поліпшити інфраструктуру. За рахунок збільшення наповнюваності класів, оптимального використання потужностей, навчальний заклад витрачає суттєво менше коштів у перерахунку на учня. Зекономлені кошти можна направити на купівлю автобуса, комп'ютерів або ж підручників, підключення Інтернету чи інвестиції в енергозбереження. В Україні для об'єднаних громад створено додаткові стимули. Зокрема законодавство дозволяє зекономлені кошти на наступний рік зараховувати до загального бюджету і потім витратити на ремонт доріг або здійснювати доплати вчителям; по-друге — забезпечити рівний доступ до якісної освіти. Вчителі з більшим досвідом і кращими навичками намагаються знайти роботу в місті не тільки в Україні [11]. Фінансовими стимулами не завжди можна вирішити проблему через життя в специфічних сільських умовах і географічній ізоляції, обмежені можливості професійного розвитку, більше навантаження, часто гірші або ж специфічні умови життя й через те, що в сільських школах переважають більш проблемні діти із вразливих сімей [12]. Оптимізація шкіл вирішує проблему за принципом "Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори"; по-третє — поліпшити професійний роз-

виток вчителів початкової школи. Вчителі з освітнього округу матимуть більше можливостей для спілкування та кооперації у професійному середовищі. Професійний розвиток вчителів — обов'язковий складник створення опорного округу в Україні. Окрім регламентованих вимог щодо професійного розвитку в українському законодавстві, тезу про кращі перспективи професійного розвитку в більших школах підтверджено міжнародним досвідом. Наприклад, вчителі в Угорщині після консолідації шкіл вказували на більші можливості професійного спілкування [12]; у четвертих — створювати кращі можливості для надання послуг учням із спеціальними можливостями або потребами. Через географічну ізоляцію та брак спеціалізованих вчителів навіть у розвинених країнах маленькі віддалені школи не мають необхідних фахівців [13]. Крім того, створення умов інклюзивної освіти — обов'язковий компонент створення опорних шкіл; по-п'яте — створює умови збереження початкової школи як культурного осередку. Окрім освіти, сільська школа також має інші важливі функції для сільської громади. Створення сільських округів передбачає, що в селі залишиться початкова школа. Таким чином, у селах залишиться осередок соціального капіталу та інструмент згуртованості громади, що сприятиме збереженню спадковості місцевої історії та культури.

Отримання фінансової незалежності і самостійності об'єднаними територіальними громадами (ОТГ) висуває вимоги ефективного використання ними власних бюджетних коштів. Утримання сільських шкіл — ремонт, опалення, зарплата вчителів і обслуговуючого персоналу — повністю лягло на витратну частину бюджетів ОТГ і займає їхню лівову частку. Оптимізації витрат на сільську освіту та підвищенню її якості був присвячений семінар "Ефективне управління освітою в громадах", який відбувся у м. Хмельницький 19—20 січня 2018 р. Учасниками семінару стали представники громадських організацій, які займаються питаннями розвитку ОТГ. Більш важливим за економічний аспект розвитку сільської освіти, є аспект громадський: "немає школи — немає села". Саме таким гаслом характеризується ставлення селян до необхідності проведення освітньої реформи. Закриття сільської школи здебільшого викликає негативні асоціації у місцевих жителів. Разом з тим усвідомлення проблем сучасної української сільської освіти, головною з яких є, як вже говорилося вище, дуже низька якість знань школярів, спонукає сільські громади шукати шляхи реформ. Приклад успішно-

го проведення реформи шкільної освіти на семінарі був представлений Володимиром Колісником начальником Управління освіти Дунаєвської міської ради. Оптимізації шкільної мережі у смт. Дунаївці Хмельницької області: при кількісному скороченні навчальних закладів в громаді якість освіти підвищилися, знизилася витрати на освіту з бюджету ОТГ, що дало можливість спрямувати вивільнені кошти на розширення кількості і підвищення якості освітніх послуг. Цікавим є досвід управління освіти Дунаєвської міської ради з використання будівель закритих шкіл для інших адміністративних та соціальних потреб громади, вирішення господарських питань, організації культурно-виховної роботи (гуртки, творчі колективи), а також досвід організації шкільних перевезень. У зв'язку з актуальністю шкільних перевезень постало питання якісних доріг між населеними пунктами громади, оскільки саме якісні дороги — один з найважливіших факторів безпеки школярів, важлива складова розвитку громади у цілому.

Опоненти оптимізації мережі шкіл стверджують, що консолідація та закриття сільських шкіл матиме негативний вплив на економіку села. Вважають, що школи стримують міграцію молодих економічно активних дорослих. Крім того, опоненти висловлюють думку, що консолідація може призвести до втрати податкових надходжень, зниження вартості нерухомості, скорочення роздрібного продажу та кількості підприємств. Попри те існують дослідження, які свідчать: якщо такі негативні явища і трапляються, то вони є наслідком інших процесів, які виникли до закриття сільської школи і є радше наслідком, аніж причиною. У наших реаліях цей висновок напрошується сам собою.

Але ж попри позитивний досвід, проведення реформи сільської освіти у напрямку її оптимізації потребує ретельного вивчення питання закриття кожної окремої школи й мабуть необхідно прислухатися до думки опонентів [9], які вважають за необхідне залишити окремі школи як освітньо-інформаційні центри, де вчителі не лише навчатимуть дітей, а й володітимуть делегованими їм повноваженнями та обов'язками органів державної влади та місцевого самоврядування для підвищення взаємодії усіх громадян з процесами, які відбуваються в державі та регіоні.

Необхідний час вчителі приділятимуть учням, а іншу частину робочого дня проводитимуть роз'яснювальні та просвітницькі заходи з сільським населенням, надаватимуть делего-

вані їм державні послуги (наприклад, видача різного роду довідок, виписок, сприяння оформленню документації для подачі в різного роду державні інституції), шкільні комп'ютерні класи можливо використовувати для надання населенню послуг доступу до Інтернету, можлива організація відкритих бібліотек із шкільних фондів, проведення навчальних семінарів для усіх бажаючих.

Окрім цього, можливо налагодити якісний зворотній зв'язок. Школи такого роду можливо наділити аналітичними функціями, основним завданням яких було б дослідження можливостей розвитку тих територій, учні яких користуються послугами школи, а також визначення основних проблем, які перешкоджають цьому розвитку. Зберігаючи школи у такому вигляді, держава окрім забезпечення сільських дітей освітою, володітиме можливістю реально впливати на розвиток сільських територій. На нашу думку, саме такі школи можуть стати центрами, які будуть мати можливість проводити педагогічно-психологічну роботу з формування у учнів вибору майбутньої професії, яка буде пов'язана з роботою в аграрному виробництві.

ВИСНОВКИ

Таким чином, пріоритетом розвитку освіти на селі повинно стати створення умов для підвищення її якості (це оптимізація шкільної мережі з закладенням основ для формування майбутнього фахівця з одночасним вирішенням проблем фінансування освіти як з державного, так і з місцевого бюджетів), а також створення таких соціально-економічних умов, за яких молодь не тільки не буде виїжджати з села, а навпаки — буде туди приїжджати (в першу чергу, через вирішення інфраструктурних проблем і проблем оплати праці педагогічних працівників), що буде сприяти підготовці висококваліфікованих, інтелектуально-інноваційних фахівців для аграрного виробництва, а у кінцевому підсумку — подальшому розвитку економіки України.

Література:

1. Алеандр Н.І. Сільська загально — освітня школа: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Pedagogica/4_170497.dog.htm.
2. Грітченко А.Г. Навчання учнів сільської школи основам сучасного аграрного виробництва / А.Г. Грітченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман.

держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. — Умань.: 2012 — Вип. 40. — С. 15—21.

3. Іванюк Г. Етапи розвитку сільської школи в Україні в історико-педагогічному контексті (1958—2000 рр.) // Психолого-педагогічні аспекти проблеми сільської школи. — Вип. 37. — 2011. — С. 259—268.

4. Статистичний бюлетень "Дошкільна освіта України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.org/about.html>

5. Статистичний бюлетень "Загальноосвітні навчальні заклади України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.org/about.html>

6. Статистичний бюлетень "Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

8. Сухомлінська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлінська. — К.: А.П.Н., 2003. — 68 с.

9. Щодо захисту та розвитку сільської освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/Viem/1238>

10. Ярмоленко Ю.О. Стан та напрями покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного виробництва України / Ю.О. Ярмоленко // Агросвіт. — 2017. — № 18. — С. 52—58.

11. Slatara O., Morgan (2004), "The Future of Small School sand Teaching Principals in Ireland", Interimreport [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ipn.ie/index.php?option=com_mtree&task=att_download&link_id=2588&cf_id=24

12. Sigsworth A., Solstad K. (2005), "Small Rural Schools: a Small Inquiry", Interskola, Cornwall, England [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/145678/64.pdf?sequence=1>

13. Horn (2006), "Do Small Settlement Schools Provide Education of Inferior Quality? The Case of Hungary" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epa.oszk.hu/02300/02341/00001/pdf/EPA02341_ceu_2006_01_04-13.pdf

References:

1. Aleandr', N.I. (2014), Rural general education school: problems and perspectives, available at: http://www.rusnauka.tsom/16_NPRT_2014/Pedagogitsa/4_170497.dog.htm (Accessed 3 March 2018).

2. Hritchenko, A.H. (2012), Teaching students of rural schools the basics of modern agricultural production, *Psykhologo-pedahohichni problemy sil's'koi shkoly, zb. nauk. pr. Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny*, vol. 40, pp. 15—21.

3. Ivaniuk, H. (2011), Stages of the development of rural schools in Ukraine in the historical and pedagogical context (1958—2000)", *Psykhologo-pedahohichni aspekty problemy sil's'koi shkoly*, vol. 37, pp. 259—268.

4. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical bulletin Preschool education of Ukraine", available at: <http://ukrstat.org/about.html> (Accessed 2 March 2018).

5. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical Bulletin Ukrainian Educational Institutions", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 March 2018).

6. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical Bulletin "Establishments of Culture, Arts, Physical Culture and Sports of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 March 2018).

7. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Statistical bulletin", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 March 2018).

8. Sukhomlins'ka, O.V. (2003), *Istoryko-pedahohichnyj protses: novi pidkhody do zahal'nykh problem* [Historical and pedagogical process: new approaches to common problems], Kyiv, Ukraine.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Petition "Concerning the protection and development of rural education", available at: <http://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/Viem/1238> (Accessed 12 March 2018).

10. Yarmolenko, Yu.O. (2017), Status and directions of improvement of investment and innovation support of agrarian production in Ukraine, *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 52—58.

11. Slatara, O. M. (2004), "The Future of Small School sand Teaching Principals in Ireland", Interimreport, available at: http://www.ipn.ie/index.php?option=com_mtree&task=att_download&link_id=2588&cf_id=24 (Accessed 11 March 2018).

12. Sigsworth, A. and Solstad, K. (2005), "Small Rural Schools: a Small Inquiry", Interskola, Cornwall, England, available at: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/145678/64.pdf?sequence=1> (Accessed 12 March 2018).

13. Horn (2006), "Do Small Settlement Schools Provide Education of Inferior Quality? The Case of Hungary", available at: http://epa.oszk.hu/02300/02341/00001/pdf/EPA02341_ceu_2006_01_04-13.pdf (Accessed 14 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.